sposób ustawione, na założenie: *o ustawieniu osób zdecydowało nietendencyjne losowanie*. Łatwo sprawdzić, że przy nowym założeniu każdy z trzech opisanych sposobów można zastąpić jednym z dwu pozostałych.

$\boxed{3.22.}$ Zaproponuj nietendencyjne losowanie za pomocą zapałek k osobowej delegacji spośród s osób. Poprawność zaproponowanej metody uzasadnij formułując i rozwiązując odpowiednie zadanie z rachunku prawdopodobieństwa.

$\boxed{3.23.}$ Z grona s osób ($s>1$) trzeba wylosować jedną dając każdej równe szanse. Postanowiono to robić za pomocą „marynarza" (por. zad. 1.30). Każda z s osób na dany znak jednocześnie wystawia pewną liczbę palców jednej ręki. Następnie zlicza się wystawione palce i począwszy od pewnej osoby odlicza kolejno ich liczbę jak w wyliczance.

a) Niech $s = 2$. Czy w tej sytuacji losowanie jest nietendencyjne? Czy szanse na wylosowanie danej osoby zależą od tego, od kogo zaczyna się odliczać?
b) Wykaż, że dla $s = 5$ szanse każdej osoby nie zależą od tego, od kogo zaczyna się odliczać.
c) Wykaż, że w przypadku $s = 6$ losowanie „marynarzem" nie daje osobom równych szans.
d) Czy są inne liczby osób, przy których losowanie „marynarzem" jest też tendencyjne?

Załóżmy, że $s = 2$. Każda z osób może wystawić od 1 do 5 palców. Przyjmujemy, że o tym, ile palców wystawia każda z osób rozstrzyga przypadek i że dla każdej z osób, każda liczba od 1 do 5 może być z jednakowym prawdopodobieństwem wystawiona przez tę osobę. Ten postulat „jednakowego prawdopodobieństwa" wydaje się być w tej sytuacji naturalny. Wystawianie palców prawej ręki przez dwie osoby jest zatem doświadczeniem losowym. Wspomniany postulat pozwala nam określić jego model probabilistyczny. Ponumerujmy osoby. Każde oczko w tabeli na rys. 3.6 można interpretować jako wynik tego doświadczenia. W przecięciu się j-tego wiersza i k-tej kolumny wpisano sumę liczb palców wskazanych przez obie osoby.

	1	2	3	4	5
1	2	3	4	5	6
2	3	4	5	6	7
3	4	5	6	7	8
4	5	6	7	8	9
5	6	7	8	9	10

$\longleftarrow$ *liczba palców wskazanych przez pierwszą osobę*

$\uparrow$ *liczba palców wskazanych przez drugą osobę*

rys. 3.6.

Załóżmy, że odliczanie rozpocznie się od pierwszej osoby i rozważmy zdarzenie $A_j = \{$*zostanie wylosowana j-ta osoba*$\}$, dla $j = 1, 2$. Spośród 25 jednakowo prawdopodobnych wyników 12 sprzyja zdarzeniu A_1 a 13 wyników zdarzeniu A_2, a więc $P(A_1) < P(A_2)$. W opisanym losowaniu szanse drugiej osoby są większe niż osoby pierwszej. Losowanie nie jest nietendencyjne.

W losowaniu „marynarzem" jednej spośród s osób ponumerowanych od 1 do s przeprowadza się pewne doświadczenie losowe. Jego wynik jest s-wyrazowym ciągiem o wyrazach ze zbioru $\{1, 2, 3, 4, 5\}$. Wyraz j-ty ciągu oznacza liczbę palców wskazanych przez j-tą osobę. Każdy wynik jest jednakowo prawdopodobny. Wszystkich wyników jest 5^s.

Załóżmy, że liczba łącznie wystawionych palców będzie odliczana według numeracji osób i rozważmy zdarzenie $A_j = \{$*zostanie wylosowana j-ta osoba*$\}$, dla $j = 1, 2, ..., s$. Warunkiem koniecznym na to, aby losowanie było nietendencyjne, jest aby każdemu ze zdarzeń A_j sprzyjało tyle samo wyników. Liczba s musi być zatem dzielnikiem liczby 5^s. Warunek ten jest spełniony jedynie w sytuacji gdy s jest naturalną potęgą liczby 5. Jest to tylko warunek konieczny. Z tego, że s jest naturalną potęgą liczby 5 nie wynika, że losowanie jest sprawiedliwe.

$\boxed{3.24.}$ Talię 52 kart po potasowaniu rozdzielono na dwa stosy po 26 kart w każdym stosie. Oblicz jakie jest prawdopodobieństwo, że as kier i as pik znajdą się w tym samym stosie. Oceń poprawność następujących rozwiązań tego zadania.

Rozwiązanie 1. W talii 52 kart ustalmy dwie karty: asa kier i asa pik. Przeanalizujmy jak te dwa asy mogą zostać rozmieszczone w dwóch stosach. W tym celu posłużmy się następującym drzewem stochastycznym.

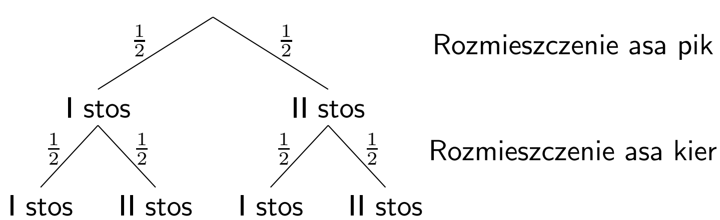

rys. 3.7.

$\Omega = \{\omega_1, \omega_2, \omega_3, \omega_4\}$, gdzie:
ω_1 – `as pik i as kier trafią do stosu I,`
ω_2 – `as pik trafi do stosu I, a as kier do stosu II,`
ω_3 – `as pik trafi do stosu II, a as kier do stosu I,`
ω_4 – `as pik i as kier trafią do stosu II.`
W modelu opisanym za pomocą drzewa stochastycznego, zdarzeniu $A = \{$*obydwa asy trafią do tego samego stosu*$\}$ sprzyjają 2 spośród czterech jednakowo praw-

dopodobnych wyników. Zatem $P(A) = \frac{1}{2}$.

Rozwiązanie 2. Zauważmy, że aby podzielić talię 52 kart na dwa równoliczne stosy wystarczy z niej wylosować 26 kart, pozostałe 26 kart potraktujmy jako drugi stos. Niech Ω będzie zbiorem 26-elementowych podzbiorów zbioru 52 kart. W tej sytuacji zdarzenie: $A = \{$*obydwa asy trafią do tego samego stosu*$\}$ można przedstawić jako $B \cup C$, gdzie
$B = \{$*wśród wylosowanych 26 kart znajdą się: as kier i as pik*$\}$,
$C = \{$*wśród wylosowanych 26 kart nie będzie asa kier i asa pik*$\}$.
Zadarzenia B i C są rozłączne, a więc

$$P(A) = P(B \cup C) = P(B) + P(C) = \frac{\binom{50}{24}}{\binom{52}{26}} + \frac{\binom{50}{26}}{\binom{52}{26}} \approx 0,45 \neq \frac{1}{2}.$$

W zacytowanch rozwiązaniach uzyskano różne wyniki liczbowe. Wynika stąd, że co najmniej jedno z tych rozwiązań jest błędne. Pojawia się tu problem zgodności skonstruowanego modelu probabilistycznego z doświadczeniem, o którym mowa w zadaniu. W rozwiązaniu pierwszym w istocie skonstruowano model dla rozmieszczania dwóch asów na dwóch miejscach (stosach), nie uwzględniając pozostałych kart. To rozwiązanie nie jest poprawne, bo model nie jest właściwy. Poprawne jest natomiast rozwiązanie 2.

3.5. Prawdopodobieństwo zdarzenia jako narzędzie rozstrzygania sprawiedliwości pewnych gier losowych. Organizacja fazy matematyzacji i fazy interpretacji

Pojęcie „sprawiedliwości gry” jest pojęciem pozamatematycznym. W tym rozdziale proponujemy matematyczne kryterium pozwalające rozstrzygać sprawiedliwość pewnych gier losowych. Chodzi tu o gry, w których uczestniczy ustalona liczba graczy. Każdy z graczy stawia na zdarzenie (każdy na inne) związane z doświadczeniem losowym przeprowadzanym w grze. Zdarzenia, na które gracze stawiają, tworzą układ zupełny zdarzeń. Tego typu gra jest sprawiedliwa, jeśli prawdopodobieństwa wszystkich zdarzeń, na które gracze stawiają, są równe. Prawdopodobieństwo zdarzenia jest tu więc matematycznym narzędziem rozstrzygania, a najpierw definiowania sprawiedliwości gry losowej.

Chodzi tu o szczególny typ gry losowej, różniącej się od gier typu „lotto”, gdzie liczba graczy jest nieograniczona i każdy gracz może stawiać na dowolne zdarzenie związane z doświadczeniem przeprowadzanym w grze.

$\boxed{3.25.}$ W urnie jest b kul białych, c czarnych i jedna zielona. W grze, w której uczestniczy trzech graczy: G_A, G_B i G_C, losuje się jednocześnie dwie kule z tej urny. Jeśli obie wylosowane kule są białe, to zwycięża gracz G_A, jeśli obie wylosowane kule są czarne, to zwycięża gracz G_B, a gdy wylosowane kule są różnych kolorów, to zwycięża gracz G_C.

a) Niech $b = c = 2$. Dla każdego z graczy oblicz prawdopodobieństwo, że on zwycięży w takiej grze.
b) Rozstrzygnij, czy istnieją takie liczby b i c, dla których gra jest sprawiedliwa? Jak należy rozumieć sprawiedliwość takiej gry?

W drugiej części zadania należy zbadać, czy istnieją takie liczby b i c, aby gra była sprawiedliwa. Jest oczywiste, że w urnie muszą być co najmniej dwie kule białe i co najmniej dwie kule czarne. Oznaczmy wyniki losowania dwu kul:

ω_0 – `obie wylosowane kule będą białe`,
ω_1 – `obie wylosowane kule będą czarne`.
ω_2 – `jedna wylosowana kula będzie biała i jedna czarna`,
ω_3 – `jedna wylosowana kula będzie biała i jedna zielona`,
ω_4 – `jedna wylosowana kula będzie czarna i jedna zielona`,

Przy tej umowie $\Omega = \{\omega_0, \omega_1, \omega_2, \omega_3, \omega_4\}$. Rozkład prawdopodobieństwa na zbiorze Ω jest funkcją p, określoną następująco:

$$p(\omega_0) = \frac{b(b-1)}{(b+c+1)(b+c)}, \quad p(\omega_1) = \frac{c(c-1)}{(b+c+1)(b+c)},$$
$$p(\omega_2) = \frac{2bc}{(b+c+1)(b+c)}, \quad p(\omega_3) = \frac{2b}{(b+c+1)(b+c)},$$
$$p(\omega_4) = \frac{2c}{(b+c+1)(b+c)}.$$

Z doświadczeniem losowym przeprowadzanym w grze zwiążmy następujące zdarzenia:

$A = \{$*obie wylosowane kule będą białe*$\}$,
$B = \{$*obie wylosowane kule będą czarne*$\}$,
$C = \{$*Każda z dwu wylosowanych kul będzie innego koloru*$\}$.

W przestrzeni probabilistycznej (Ω, p) mamy: $A = \{\omega_0\}$, $B = \{\omega_1\}$, $C = \{\omega_2, \omega_3, \omega_4\}$, a więc

$$P(A) = \frac{b(b-1)}{(b+c+1)(b+c)}, \quad P(B) = \frac{c(c-1)}{(b+c+1)(b+c)},$$
$$P(C) = \frac{2bc+2b+2c}{(b+c+1)(b+c)}.$$

Aby gra była sprawiedliwa musi zachodzić równość: $P(A) = P(B) = P(C) = \frac{1}{3}$, z której uzyskujemy następujący układ warunków:

$$\begin{cases} P(A) = P(C), \\ P(B) = P(C), \end{cases}$$

prowadzący do następującego układu równań:

$$\begin{cases} b^2 - 2bc - 3b - 2c = 0, \\ c^2 - 2bc - 3c - 2b = 0. \end{cases}$$

Ostatni układ równań nie ma rozwiązania w zbiorze liczb całkowitych dodatnich, a więc nie istnieją takie liczby b i c, dla których gra jest sprawiedliwa.

Oto inna, prostsza argumentacja. Z faktu iż $P(A) = P(B)$ wynika, iż $a = c$. Z tego, że $P(A) = P(C)$ wynika równanie $b^2+5b = 0$, które nie ma rozwiązania w zbiorze liczb całkowitych dodatnich.

W zadaniu chodzi o poszukiwanie wartości parametrów, przy których prawdopodobieństwa pewnych zdarzeń spełniają określone warunki. Przedstawimy jeszcze kilka zadań, w rozwiązaniach których również wyznacza się pewne parametry.

$\boxed{3.26.}$ W urnie U są 3 kule białe i 6 czarnych, a w urnie V — 4 kule czarne i 4 białe. W grze losuje się jednocześnie dwie kule z jednej z tych urn. Zwyciężasz, gdy wylosowane kule są jednakowego koloru, gdy są to kule różnych kolorów — zwycięża twój przeciwnik w grze. Masz prawo zdecydować, z której urny będą losowane kule. Jaką podejmiesz w tej sytuacji decyzję? Odpowiedź uzasadnij.

$\boxed{3.27.}$ W urnie jest 6 kul czarnych i dwie białe. W grze, w której uczestniczy dwóch graczy: G_A i G_B, losuje się jednocześnie dwie kule z tej urny. Jeśli wylosowane kule są tego samego koloru, to zwycięża gracz G_A, gdy wylosowane kule są różnych kolorów to zwycięża gracz G_B.

a) Dla każdego z graczy oblicz prawdopodobieństwo jego zwycięstwa.

b) Ile należy dołożyć kul białych do powyższej urny, aby szanse graczy były równe?

$\boxed{3.28.}$ Rozważmy następującą grę z udziałem trzech graczy: G_A, G_B i G_C. W urnie znajduje się n kul białych, $2n$ czarnych i $3n$ zielonych. Z tej urny losuje się trzy kule. Jeśli wylosowane kule są tego samego koloru, to zwycięża gracz G_A, gdy każda innego koloru gracz G_B, w pozostałych przypadkach gracz G_C. Rozstrzygnij, czy taka gra jest sprawiedliwa.

Z doświadczeniem losowym przeprowadzanym w grze zwiążmy następujące zdarzenia:

$A = \{$*wszystkie wylosowane kule będą tego samego koloru*$\}$,

$B = \{$*każda z wylosowanych kul będzie innego koloru*$\}$,

$C = \{$*dwie wylosowane kule będą tego samego koloru, jedna innego*$\}$.

Prawdopodobieństwa zdarzeń wynoszą odpowiednio:

$$P(A) = \frac{6n^2 - 7n + 2}{(6n-2)(6n-1)}, \quad P(B) = \frac{6n^2}{(6n-2)(6n-1)},$$
$$P(C) = \frac{14n^2 - 11n}{(6n-2)(6n-1)}.$$

W opisanej grze zwycięży gracz G_A, gdy zajdzie zdarzenie A, zwycięży gracz G_B, gdy zajdzie zdarzenie B, zwycięży gracz G_C, gdy zajdzie zdarzenie C. Nietrudno zauważyć, że dla każdej liczby naturalnej n jest $P(B) > P(A)$, a więc gra nie jest sprawiedliwa.

$\boxed{3.29.}$ W urnie znajdują się kule czarne i białe. W grze z udziałem dwóch graczy: G_A i G_B, losuje się dwa razy bez zwracania kulę z tej urny. Jeśli obydwie wylosowane kule będą czarne, to zwycięża gracz G_A, w pozostałych przypadkach zwycięża gracz G_B.

a) Ile co najmniej kul czarnych powinno być w urnie, aby taka gra była sprawiedliwa?
b) Odpowiedz na powyższe pytanie, w sytuacji gdy wiadomo, że liczba kul białych jest parzysta.

$\boxed{3.30.}$ Rozważ analgiczne problemy, jak w poprzednim zadaniu, w sytuacji gdy kule losowane są ze zwracaniem.

Oznaczmy przez c liczbę kul czarnych a przez b liczbę kul białych. Zauważmy, że $c \in \mathcal{N}_2$, $b \in \mathcal{N}_1$.

Rozważmy zdarzenie $A = \{\textit{wylosowane kule będą czarne}\}$.

Gra będzie sprawiedliwa, jeśli spełniony będzie następujący warunek:

$$P(A) = \frac{c(c-1)}{(c+b)(c+b-1)} = \frac{1}{2}.$$

Obliczając c z ostatniego warunku otrzymujemy $c = \dfrac{2b + 1 + \sqrt{8b^2+1}}{2}$. Wyznaczając najmniejszą naturalną wartość funkcji c zmiennej b otrzymujemy $c = 3$ i $b = 1$.

W sytuacji, gdy liczba kul białych jest parzysta, rozwiązanie uzyskujemy przyjmując $b = 2n$, gdzie $n \in \mathcal{N}_1$. Stąd

$$c(n) = \frac{4n + 1 + \sqrt{32n^2+1}}{2}.$$

Postępując jak poprzednio dostajemy $n = 3$, co daje $b = 6$ i $c = 15$.

$\boxed{3.31.}$ W urnie jest n kul, wśród których 6 jest białych.

a) Ile co najwyżej kul może być w urnie, aby przy dwukrotnym losowaniu bez zwracania kuli z tej urny, prawdopodobieństwo dwukrotnego wylosowania kuli białej było większe od $\frac{1}{3}$.

b) Ile co najwyżej może być kul w urnie, aby przy dwukrotnym losowaniu ze zwracaniem kuli z tej urny prawdopodobieństwo wylosowania dwu kul białych było większe od $\frac{1}{3}$.

$\boxed{3.32.}$ Zostałeś zaproszony do gry, w której rekwizytem są dwie urny U_1 i U_2. W urnie U_1 jest 5 kul: trzy o numerze 2, jedna o numerze 4 i jedna o numerze 5. W urnie U_2 jest osiem kul: pięć z numerem 3 i trzy z numerem 1. Z tych dwu urn możesz wybrać sobie jedną, drugą bierze twój przeciwnik. Każdy z was losuje kulę ze swojej urny. Numer wylosowanej kuli to wylosowana liczba. Zwycięża ten, kto wylosuje większą liczbę. Czy skorzystałbyś z prawa pierwszeństwa, gdy chodzi o wybór urny? Którą z urn wybierzesz i dlaczego? Jak zmienić skład kul w urnie U_2 aby szanse wygranej dla każdego z graczy były jednakowe?

$\boxed{3.33.}$ Dane są trzy urny: urna U_1 z jedną kulą o numerze 6 i dwiema kulami o numerze 1, urna U_2 z jedną kulą o numerze 0 i dwiema kulami o numerze 4, urna U_3 z jedną kulą o numerze 2 i dwiema kulami o numerze 3.

a) Spośród dwu urn: U_1 i U_2 masz prawo wybrać sobie jedną, drugą bierze Twój przeciwnik w grze. Każdy z Was losuje kulę ze swojej urny. Numer wylosowanej kuli to wylosowana liczba. Zwycięża ten, kto wylosuje większą liczbę. Na wybór której urny się zdecydujesz i dlaczego?

b) Masz prawo wybrać sobie jedną z trzech urn, jedną z dwu pozostałych wybierze sobie Twój przeciwnik w grze. Każdy z Was losuje następnie liczbę i zwycięża ten, kto wylosuje liczbę większą. Czy jest wśród tych urn najlepsza? Czy prawo pierwszeństwa jest w tej sytuacji dla Ciebie przywilejem? Jak uzasadnisz odpowiedzi na gruncie rachunku prawdopodobieństwa?

Załóżmy, że wybrałem urnę U_1, przeciwnik ma więc urnę U_2. Para (Ω, p) określona w rozwiązaniu zadania 2.31 (str. 51) jest modelem probabilistycznym omawianego doświadczenia losowego. Rozważmy zdarzenie:

$A = \{$*numer kuli wylosowanej z urny* U_1 *będzie większy od numeru kuli wylosowanej z urny* $U_2\}$, oraz

$B = \{$*numer kuli wylosowanej z urny* U_1 *będzie mniejszy od numeru kuli wylosowanej z urny* U_2.$\}$

W modelu probabilistycznym (Ω, p) jest: $A = \{10, 60, 64\}$, $B = \{14\}$ a więc $P(A) = \frac{5}{9}$ i $P(B) = \frac{4}{9}$. Mamy tu $P(A) > P(B)$, a więc szanse gracza, który wybrał urnę U_1 są większe od szans jego przeciwnika. Urnę U_1 można w opisanej sytuacji nazwać „lepszą" od urny U_2. Wynika stąd, że gracz, który pierwszy wybiera urnę powinien powinien wybrać urnę U_1.

Aby odpowiedzić na pytanie w zadaniu 3.33b) należy rozstrzygnąć, czy istnieje wśród tych trzech urn najlepsza, a więc taka, której wybór daje większe szanse na zwycięstwo niezależnie od tego, którą z pozostałych urn wybierze przeciwnik. Postępując analogicznie jak poprzednio stwierdzamy, że urna U_2 jest „lepsza” od urny U_3, a urna U_3 „lepsza” od U_1. Wśród tych urn nie ma zatem najlepszej. Wynika stąd, że gracz wybierający urnę jako drugi jest w lepszej sytuacji. Niezależnie od tego jaką urnę wybierze pierwszy gracz, gracz drugi może spośród pozostałych urn wybrać sobie urnę „lepszą”. Prawo pierwszeństwa nie jest w tej sytuacji przywilejem.

3.6. Prawdopodobieństwo w przeliczalnych przestrzeniach probabilistycznych

W tym paragrafie przedstawimy serię zadań dotyczących obliczania prawdopodobieństwa zdarzenia w przeliczalnych, a więc nieskończonych przestrzeniach probabilistycznych.

$\boxed{3.34.}$ Rzut monetą powtarzany jest tak długo aż wyniki trzech ostatnich rzutów utworzą serię *oro*.

a) Określ model probabilistyczny tego czekania na serię *oro*.

b) W tym modelu probabilistycznym oblicz prawdopodobieństwa następujących zdarzeń związanych z czekaniem na serię *oro*:
$A = \{$*serię oro poprzedzą same reszki*$\}$,
$B = \{$*seria oro pojawi się po pięciu rzutach monetą*$\}$,
$C_n = \{$*seria oro pojawi się po n rzutach monetą*$\}$,
$D = \{$*seria oro zostanie uzyskana po co najmniej czterech rzutach*$\}$.
$E = \{$*przed uzyskaniem serii oro ani raz nie wypadnie orzeł*$\}$,
$F = \{$*serię oro poprzedzą co najwyżej cztery reszki i nie poprzedzi jej żaden orzeł*$\}$,
$G = \{$*seria oro zostanie w ogóle uzyskana*$\}$.

Przestrzeń probabilistyczna, będąca modelem czekania na serię *oro*, jest parą (Ω, p), gdzie Ω jest zbiorem ciągów o wyrazach ze zbioru $\{o, r\}$, co najmniej trzywyrazowych i takich, że trzy ostatnie wyrazy tworzą serię *oro* i żadne trzy kolejne wcześniejsze wyrazy nie tworzą tej serii, a funkcja p przypisuje każdemu takiemu ciągowi liczbę $(\frac{1}{2})^n$, jeśli n jest długością tego ciągu.

Niech $r_n oro$ oznacza ciąg orłów i reszek, w którym n początkowych wyrazów to r a kolejne trzy tworzą serię *oro*. W przestrzeni probabilistycznej (Ω, p) zdarzenie A jest zbiorem ciągów postaci $r_n oro$, gdzie $n = 1, 2, 3, \dots$. Mamy więc $A = \{roro, rroro, rrroro, \ldots\} = \{r_n oro : n = 1, 2, 3, \ldots\}$, a zatem — z definicji prawdopodobieństwa — jest:

$$P(A) = \sum_{n=1}^{\infty} p(r_n oro) = \sum_{n=1}^{\infty} \left(\frac{1}{2}\right)^{n+3} = \left(\frac{1}{2}\right)^{3} \sum_{n=1}^{\infty} \left(\frac{1}{2}\right)^{n} = \frac{1}{8}.$$

W przestrzeni probabilistycznej (Ω, p) jest $B = \{rroro, rooro, oooro\}$. Ponieważ wszystkie wyniki sprzyjające zdarzeniu B są tej samej długości, więc są jednakowo prawdopodobne i $\overline{\overline{B}} = 3$ czyli $P(B) = 3 \cdot \left(\frac{1}{2}\right)^5$.

Niech c_n będzie mocą zbioru C_n. Wszystkie wyniki sprzyjające zdarzeniu C_n są ciągami o długości n, a zatem prawdopodobieństwo każdego z nich jest równe $\left(\frac{1}{2}\right)^n$. Z definicji prawdopodobieństwa dostajemy, że

$$P(C_n) = c_n \cdot \left(\frac{1}{2}\right)^n,$$

gdzie c_n jest liczbą wyników sprzyjających zdarzeniu C_n.

Weźmy pod uwagę zdarzenie przeciwne do zdarzenia D, tj. zdarzenie

$D' = \{$*seria oro pojawi się wcześniej niż po czterech rzutach*$\}$.

Zdarzeniu D' sprzyja tylko wynik *oro*, a więc D' jest zdarzeniem prostym, a zatem, z definicji prawdopodobieństwa, $P(D') = p(oro) = \frac{1}{8}$. Z twierdzenia o prawdopodobieństwie zdarzenia przeciwnego (por. zad. 3.5d)) wynika, że

$$P(D) = 1 - P(D') = 1 - \tfrac{1}{8} = \tfrac{7}{8}.$$

Zauważmy, że $E = A \cup \{oro\}$, a zatem $P(E) = P(A) + p(oro) = \frac{1}{8} + \frac{1}{8} = \frac{1}{4}$. Ponieważ $F = \{oro, roro, rroro, rrroro, rrrroro\}$, zatem

$$P(F) = \frac{1}{8} + \frac{1}{16} + \frac{1}{32} + \frac{1}{64} + \frac{1}{128} = \frac{31}{128}.$$

Zdarzenie G jest pewne, a zatem $P(G) = 1$.

$\boxed{3.35.}$ Rozważmy oczekiwanie na serię *roo*. Oblicz prawdopodobieństwo zdarzeń:

a) $A = \{$*seria roo zostanie uzyskana w czterech rzutach*$\}$,

b) $B = \{$*seria roo zostanie uzyskana nie później niż po czwartym rzucie*$\}$,

c) $C = \{$*seria roo zostanie uzyskana nie wcześniej niż po piątym rzucie*$\}$.

$\boxed{3.36.}$ Znajdź najmniejszą liczbę k rzutów, przy której prawdopodobieństwo zdarzenia $A_k = \{$*seria roo zostanie uzyskana nie później niż po k-tym rzucie*$\}$ jest większe od $0,4$. Oblicz prawdopodobieństwo zdarzenia $B_k = \{$*seria roo zostanie uzyskana w k-tym rzucie*$\}$. Rozważ analogiczne problemy dla serii *oor*.

Niech (Ω, p) będzie przestrzenią probabilistyczną dla oczekiwania na serię roo. Przestrzeń tę określono w zadaniu 2.52 (str. 70).

Z grafu z rysunku 2.24 wynika, że:
$A_3 = B_3 = \{roo\}$, a zatem $P(A_3) = p(roo) = \frac{1}{8} < 0,4$,
$A_4 = A_3 \cup B_4 = A_3 \cup \{oroo, rroo\}$, a więc

$$P(A_4) = P(A_3) + p(oroo) + p(rroo) = \frac{1}{8} + \frac{1}{16} + \frac{1}{16} = \frac{1}{4} < 0,4,$$

$A_5 = A_4 \cup B_3 = A_4 \cup \{ooroo, rrroo, orroo, roroo\}$, a zatem $P(A_5) = P(A_4) + p(ooroo) + p(rrroo) + p(orroo) + p(roroo) = \frac{3}{8} < 0,4$,
$A_6 = A_5 \cup B_6 = A_5 \cup \{oooroo, rrrroo, oorroo, orrroo, rorroo, ororoo, rroroo\}$, a więc

$$P(A_6) = \frac{31}{64} > 0,4.$$

Szukane k jest zatem równe 6.

Jak nietrudno sprawdzić $P(B_3) = P(B_4) = P(B_5) = \frac{1}{8}$. Zdarzenia B_3, B_4 i B_5 nie są równoliczne i są jednakowo prawdopodobne.

W przypadku serii oor można skorzystać z rozwiązania zadania dla serii roo, gdyż modele probabilistyczne doświadczeń losowych d_{roo} i d_{oor} są izomorficzne. Wynika stąd, że szukane k dla serii oor jest takie samo, jak w przypadku serii roo.

$\boxed{3.37.}$ Kostka sześcienna ma na jednej ściance liczbę 1, na pozostałych pięciu liczbę 0 (zob. rys. 1.13). Rzut taką kostką powtarzany jest tak długo, aż liczba 1 zostanie wyrzucona dokładnie 5 razy (czyli aż uzyska się pięć „jedynek"). Oblicz prawdopodobieństwo zdarzeń:
$A_m = \{$*pięć „jedynek" zostanie uzyskanych w* m *rzutach*$\}$
$B_m = \{$*pięć „jedynek" zostanie uzyskanych nie później niż w* m*-tym rzucie*$\}$,
$C_m = \{$*pięć „jedynek" zostanie uzyskanych nie wcześniej niż w* m*-tym rzucie*$\}$,
dla $m = 5, 6, 7, \ldots$.

W zadaniu mowa jest o schemacie Pascala, w którym $k = 5$ i $u = \frac{1}{6}$. Rozważmy ogólniejsze zadanie.

$\boxed{3.38.}$ Prawdopodobieństwo sukcesu w próbie Bernoullego jest równe u, gdzie $u \in (0, 1)$. Niech k będzie ustaloną dodatnią liczbą naturalną. Próba powtarzana jest dopóty, dopóki sukces nie zostanie uzyskany k razy. Oblicz prawdopodobieństwo zdarzenia: $A_m = \{$*k sukcesów zostanie uzyskanych w m próbach*$\}$, gdzie m jest ustaloną liczbą naturalną i $m \geqslant k$.

Zdarzenie A_m wiąże się ze schematem Pascala. Model probabilistyczny tego doświadczenia określono w zadaniu 2.64.

Zdarzeniu A_k sprzyja tylko jeden wynik, który jest ciągiem k „jedynek" (sukcesów). Jego prawdopodobieństwo wynosi u^k, a więc $P(A_k) = u^k$.

Weźmy $m>k$. Wszystkie wyniki sprzyjające zdarzeniu A_m są jednakowo prawdopodobne. Prawdopodobieństwo każdego jest równe $u^k \cdot (1-u)^{m-k}$. Z definicji prawdopodobieństwa zdarzenia wynika zatem, że

$$P(A_m) = a_m \cdot [u^k \cdot (1-u)^{m-k}],$$

gdzie a_m jest liczbą wyników sprzyjających zdarzeniu A_m.

Obliczanie prawdopodobieństwa zdarzenia w nieskończonej przestrzeni probabilistycznej sprowadza się do pewnego zagadnienia natury kombinatorycznej. Pytanie: Ile jest wyników sprzyjających zdarzeniu A_m? zastąpmy pytaniem:

Na ile sposobów można skonstruować m-wyrazową wariację zbioru $\{0,1\}$, której ostatnim wyrazem jest liczba 1 i w której jest łącznie k wyrazów równych 1?

Ostatnie pytanie jest pytaniem o to, na ile sposobów można $k-1$ „jedynek" rozmieścić na $m-1$ miejscach. Dla $m > k$ mamy zatem:

$$P(A_m) = \binom{m-1}{k-1} u^k (1-u)^{m-k}.$$

Zauważmy, że ostatni wzór zachodzi także w przypadku $m = k$.

Zdarzenia $A_k, A_{k+1}, A_{k+2}, \ldots$ tworzą układ zupełny zdarzeń, a więc

$$P(\bigcup_{m=k}^{\infty} A_m) = \sum_{m=k}^{\infty} P(A_m) = 1,$$

skąd wynika, że

$$\sum_{m=k}^{\infty} \binom{m-1}{k-1} u^k (1-u)^{m-k} = 1 \text{ dla każdego } u \in (0,1).$$

W ten sposób znaleźliśmy sumę pewnego szeregu na gruncie rachunku prawdoopodobieństwa.

$\boxed{3.39.}$ Rozważmy dwa zdarzenia związane z czekaniem na serię or:
$A = \{$*seria or zostanie uzyskana w parzystym rzucie*$\}$,
$B = \{$*seria or zostanie uzyskana w nieparzystym rzucie*$\}$.
Znajdź prawdopodobieństwa zdarzeń A i B.

Rysunek 3.8 prezentuje graf stochastyczny dla czekania na serię or. Niech (Ω, p) będzie modelem probabilistycznym tego doświadczenia losowego.

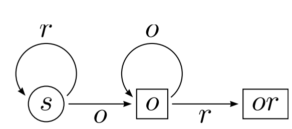

rys. 3.8.

Mamy tu

$$\Omega = \left\{ \begin{array}{lllll} or, & ror, & rror, & rrror, & rrrror, \\ & oor, & roor, & rroor, & rrroor, \\ & & ooor, & rooor, & rrooor, \quad ... \\ & & & oooor, & roooor, \\ & & & & ooooor, \end{array} \right\},$$

zaś funkcja p każdemu wynikowi zbioru Ω przypisuje liczbę $(\frac{1}{2})^k$, gdzie k jest długością wyniku (ciągu). W powyższym przedstawieniu zbioru Ω wyniki sprzyjające zdarzeniu A znajdują się w „nieparzystych kolumnach". Długości wyników sprzyjających zdarzeniu A są kolejnymi liczbami parzystymi. Jest jeden wynik długości 2 (or), 3 wyniki długości 4 ($rror$, $roor$, $ooor$), 5 wyników długości 6 ($rrrror$, $rrroor$, $rrooor$, $roooor$, $ooooor$), itd. Wyniki jednakowej długości są jednakowo prawdopodobne, a zatem

$$P(A) = \sum_{m=1}^{\infty} (2m-1) \left(\frac{1}{2}\right)^{2m} = \left(\frac{1}{2}\right)^2 \sum_{m=1}^{\infty} (2m-1) \left(\frac{1}{2}\right)^{2m-2}.$$

Do obliczenia sumy ostatniego szeregu wykorzystamy twierdzenie o różniczkowalności szeregu funkcyjnego.

Zauważmy, że $\sum\limits_{k=1}^{\infty} x^{2k-1} = \dfrac{x}{1-x^2}$ dla $x \in (0,1)$, oraz

$$\sum_{k=1}^{\infty} (2k-1)x^{2k-2} = \sum_{k=1}^{\infty} \left(x^{2k-1}\right)' = \left(\sum_{k=1}^{\infty} x^{2k-1}\right)' = \left(\frac{x}{1-x^2}\right)' = \frac{1+x^2}{(1-x^2)^2}.$$

Podstawiając $x = \frac{1}{2}$ otrzymujemy

$$P(A) = \left(\frac{1}{2}\right)^2 \cdot \frac{1+(\frac{1}{2})^2}{[1-(\frac{1}{2})^2]^2} = \frac{5}{9}.$$

Zdarzenia A i B są przeciwne, a więc $P(B) = 1 - P(A) = \frac{4}{9}$.

W niektórych grach losowych z udziałem co najmniej dwóch graczy, pojawia się problem kolejności, w jakiej gracze „wchodzą do gry". Któryś z graczy rozpoczyna grę. Nasuwa się pytanie czy to pierwszeństwo wpływa na szanse gracza, który je uzyskał.

Teoretycznie są trzy możliwości:
a) pierwszeństwo sprawia, że szanse gracza, który je uzyskał, są większe niż szanse każdego z pozostałych graczy — mówimy wtedy, że prawo pierwszeństwa jest przywilejem,
b) pierwszeństwo, gdy chodzi o wejście do gry nie wpływa na szanse gracza,
c) pierwszeństwo sprawia, że szanse gracza, który je uzyskał, są mniejsze.

Prześledźmy kilka sytuacji, w których pojawia się problem pierwszeństwa jako przywileju i w których prawdopodobieństwo jest matematycznym narzędziem rozstrzygania tego problemu.

$\boxed{3.40.}$ Dwaj gracze G_A i G_B rzucają na przemian monetą a zwycięża ten, kto pierwszy wyrzuci reszkę. Gracz G_A dostał prawo do pierwszego rzutu. Czy to prawo pierwszeństwa, jakie uzyskał gracz G_A, ma wpływ na jego szanse w grze, a więc czy jest ono dla gracza przywilejem? Czy jest to gra sprawiedliwa? Jak to rozstrzygnąć na gruncie rachunku prawdopodobieństwa?

Nie jest to w istocie matematyczne zadanie. Sformułowane w zadaniu pytania nie dotyczą bowiem matematyki. Dają się one jednak przetłumaczyć na język matematyki a zadanie daje się rozwiązać na gruncie matematyki. W zadaniu chodzi o ocenę szans każdego z graczy, a więc o prawdopodobieństwo tego, że w grze zwycięży gracz G_A i prawdopodobieństwo, że w grze zwycięży gracz G_B. Obliczanie prawdopodobieństw jest już treścią matematycznego zadania. Zwycięstwo gracza G_A jest równoznaczne z zajściem zdarzenia

$A = \{$*reszka wypadnie po raz pierwszy w nieparzystym rzucie*$\}$,

zwycięstwo gracza G_B — z zajściem zdarzenia

$B = \{$*reszka wypadnie po raz pierwszy w rzucie parzystym*$\}$.

O zdarzeniach A i B była mowa w zadaniu 3.6. W tym zadaniu chodzi o prawdopodobieństwa zdarzeń A i B. Są to zdarzenia związane z oczekiwaniem na reszkę (por. §3.2), a więc te zdarzenia i ich prawdopodobieństwa należy rozpatrywać w modelu probabilistycznym oczekiwania na reszkę. W tej przestrzeni probabilistycznej jest $A = \{\omega_1, \omega_3, \omega_5, \ldots\}$ i $B = \{\omega_2, \omega_4, \omega_6, \ldots\}$. Przekład zadania na język matematyki i zanurzenie zdarzeń w odpowiedniej przestrzeni probabilistycznej jest fazą matematyzacji.

Obliczanie prawdopodobieństwa zdarzeń A i B stanowi fazę rachunków. Ale nie tylko o rachunki tu chodzi. Z rozwiązania zadania 3.6 wynika, że $P(A) = \frac{2}{3}, P(B) = \frac{1}{3}$. Wielkości wyliczonych prawdopodobieństw są teraz podstawą do sformułowania odpowiednich wnioskow na temat wyjściowej, pozamatematycznej sytuacji. Prawdopodobieństwa zdarzeń A i B nie są równe. Oznacza to, że szanse graczy w grze nie są jednakowe, a więc opisana gra nie jest sprawiedliwa. Z rachunków wynika, że $P(A) > P(B)$, więc szanse gracza, który uzyskał prawo do pierwszego rzutu są większe niż szanse jego przeciwnika w grze. Prawo pierwszeństwa, które uzyskał gracz G_A, daje mu dwa razy większe szanse na zwycięstwo niż ma jego przeciwnik. Ten etap rozwiązywania pozamatematycznego problemu stanowi fazę interpretacji. Tym samym rozwiązywanie problemu opisanego w zadaniu 3.40 stało się ilustracją procesu stosowania matematyki (por. [104]).

$\boxed{3.41.}$ Trzej gracze G_A, G_B, G_C rzucają monetą w kolejności: G_A, G_B, G_C, G_A itd., aż wypadnie reszka. Zwycięża ten z graczy, który pierwszy uzyska reszkę. Dla każdego z graczy znajdź prawdopodobieństwo, że on zwycięży w opisanej grze.

Nietrudno wykazać, że w opisanej sytuacji gracz, który uzyskał prawo do pierwszego rzutu, ma większe szanse niż każdy z jego przeciwników. Prawdopodobieństwa zwycięstwa poszczególnych graczy wynoszą odpowiednio $\frac{4}{7}$, $\frac{2}{7}$, $\frac{1}{7}$. Prawo pierwszeństwa jest w tej sytuacji przywilejem.

$\boxed{3.42.}$ Dwaj gracze rzucają na przemian monetą dopóty, dopóki po orle nie wypadnie reszka. Gra kończy się zatem wraz z uzyskaniem serii or. Zwycięża ten z graczy, którego rzut kończy doświadczenie losowe. Załóżmy, że gracz G_B uzyskał prawo do pierwszego rzutu. Czy pierwszeństwo, jakie uzyskał gracz G_B, wpływa na jego szanse w grze i jak?

Rozwiązanie tego zadania wynika z rozwiązania zadania 3.39. Zajście zdarzenia A, o którym tam mowa, jest równoznaczne ze zwycięstwem gracza G_A, zajście zdarzenia B — ze zwycięstwem gracza G_B. Jest $P(A) = \frac{5}{9}$ i $P(B) = \frac{4}{9}$. Gracz G_B, który rzuca pierwszy, ma zatem mniejsze szanse na zwycięstwo. Mamy przykład sytuacji, w której „dzięki" prawu pierwszeństwa gracz jest w gorszej sytuacji (ma mniejsze szanse na zwycięstwo w grze niż jego przeciwnik).

W grze z zadania 3.40 czeka się na reszkę, a więc na serię r długości 1. W grze z zadania 3.42 czeka się na serię długości 2. W tym sensie gra z zadania 3.42 jest pewnym uogólnieniem gry z zadania 3.40.

$\boxed{3.43.}$ Po wymieszaniu 28 odwróconych kamieni domina, dwaj gracze na przemian wyciągają po jednym kamieniu a zwycięża ten, kto trafi na pusty dublet (kamień bez oczek). Czy prawo pierwszeństwa, gdy chodzi o losowanie kamienia domina, jest dla gracza przywilejem?

$\boxed{3.44.}$ Rekwizytem w grze jest talia 52 kart. Po potasowaniu karty zostają ułożone w stos, rewersami ku górze. Dwaj gracze, na przemian, biorą kolejne karty ze stosu, a zwycięża ten, kto pierwszy trafi na asa pik. Czy prawo pierwszeństwa jest w takiej grze przywilejem dla gracza? Jaka jest odpowiedź na analogiczne pytanie w sytuacji, gdy rekwizytem jest zestaw 13 kart pikowych?

Nietrudno zauważyć, że zestaw kart można w opisanej grze zastąpić urną, w której jest jedna kula czarna i $s-1$ kul białych ($s = 52$ w pierwszej wersji gry i $s = 13$ w wersji drugiej). W [82] (s. 48-49) wykazano za pomocą zasady indukcji, że dla każdego parzystego s gra jest sprawiedliwa. Gdy s jest liczbą nieparzystą, szanse gracza mającego prawo pierwszeństwa są większe od szans jego przeciwnika.

W przypadku zadania 3.43 chodzi o $s = 28$.

Rozwiązania ostatnich zadań pokazują, że prawo pierwszeństwa może zwiększać szanse gracza a więc być przywilejem (zad. 3.40 i 3.41), zmiejszać szanse gracza (zad. 3.42), prawo to może także nie wpływać na szanse gracza (zad. 3.43). W zadaniu 3.44 pierwszeństwo nie wpływa na szanse gracza, gdy mowa o pełnej talii kart, zwiększa zaś szanse gracza (który to pierwszeństwo uzyskał), w przypadku zestawu 13 kart pikowych.

$\boxed{3.45.}$ Grę z zadania 3.40 poprzedźmy rundą wstępną. Wynik (wstępnego) rzutu monetą rozstrzyga, który z graczy uzyskuje prawo do pierwszego rzutu. Przyjmijmy, że gdy wypadnie orzeł, to właściwą grę rozpoczyna G_A, gdy reszka, to gracz G_B. Czy taka gra jest sprawiedliwa?

Gra z zadania 3.40 nie jest sprawiedliwa. Poprzedzenie gry rundą wstępną sprawia, że nowa gra jest sprawiedliwa.

Przebieg gry można interpretować jako błądzenie losowe po grafie stochastycznym z rys. 3.9 Oznaczmy przez A zbiór tras prowadzących do węzła $\boxed{a}$ a przez B zbiór tras prowadzących do węzła $\boxed{b}$. Każdej trasie długości k ze zbioru A odpowiada dokładnie jedna trasa tej samej długości w zbiorze B i odwrotnie. Trasy tej samej długości są jednakowo prawdopodobne, więc $P(A) = P(B) = \frac{1}{2}$. Gra jest sprawiedliwa.

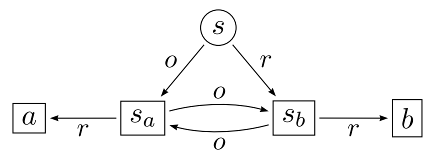

rys. 3.9.

3.7. Gry Penneya — osobliwe problemy, argumentacje i paradoksy

Rozważmy s serii orłów i reszek: $\omega_1, \omega_2, \ldots, \omega_s$, takich, że żadna z nich nie zawiera się w innej. Niech m_j będzie długością serii ω_j dla $j = 1, 2, \ldots, s$. W grze uczestniczy s graczy $G_1, G_2, \ldots, G_s$. Rzut monetą powtarzany jest w grze tak długo, aż:
— albo wyniki m_1 ostatnich rzutów utworzą serię ω_1 i wtedy zwycięża gracz G_1,
— albo wyniki m_2 ostatnich rzutów utworzą serię ω_2 i wtedy zwycięża gracz G_2,
— …
— albo wyniki m_s ostatnich rzutów utworzą serię ω_s i wtedy zwycięża gracz G_s.
W grze powtarzany jest rzut monetą dopóty, dopóki nie uzyska się którejś ze wspomnianych serii, a zwycięża gracz G_j, jeśli serii ω_j doczekano się naj-